

**ZAŁĄCZNIK NR 2
DO WNIOSKU O PRZEPROWADZENIE POSTĘPOWANIA
HABILITACYJNEGO**

Autoreferat przedstawiający opis dorobku naukowego

Dr Magdalena Lesińska

SPIS TREŚCI

1 INFORMACJE O KANDYDATCE	2
2 DOROBEK NAUKOWY	3
2.1 Sumaryczna ocena publikacji naukowych.....	3
3 WSKAZANE OSIĄGNIĘCIE.....	4
3.1 Cel i pytania badawcze	4
3.2 Metodologia i źródła.....	5
3.3 Założenia koncepcyjne, struktura i zawartość.....	7
3.4 Wkład w rozwój dyscypliny	14
4 POZOSTAŁE OBSZARY BADAWCZE.....	15
4.1 Obszar badawczy I. Pozostałe prace dotyczące diaspory i polityki wobec diaspory	15
4.2 Obszar badawczy II. Badania polityki migracyjnej państwa (Polski i innych państw europejskich) oraz Unii Europejskiej	18
4.3 Obszar badawczy III. Teoretyczna i empiryczna refleksja nad procesem upolitycznienia procesów ludnościowych.....	22
4.4 Obszar badawczy IV. Konceptualizacja i analiza procesu inkluzji politycznej i polityki integracji imigrantów w państwie i społeczeństwie przyjmującym	25

1 INFORMACJE O KANDYDATCE

Dane personalne

Imię i nazwisko: Magdalena Lesińska
Data i miejsce urodzenia: 19.03.1977, Wrocław
Adres korespondencyjny: Ośrodek Badań nad Migracjami
Uniwersytet Warszawski
ul. Pasteura 7, 02-093 Warszawa
Email: m.lesinska@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7520-3895

Uzyskane dyplomy i stopnie naukowe, wykształcenie

2006

Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce nadany uchwałą Rady Naukowej Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 7 lipca 2006 roku.

Tytuł rozprawy doktorskiej: *Inkluzja polityczna imigrantów w wybranych współczesnych państwach Europy Zachodniej.*

Promotor: prof. dr hab. Wiesław Bokajło

2002

Dyplom Master of Arts in Nationalism Studies, Central European University, Budapeszt

Tytuł pracy magisterskiej: *The Influence of Different Factors Contributing to the Construction of the Ethnicity of the Aromanian and Roma Populations*

2001

Tytuł zawodowy magistra politologii, Instytut Politologii, Uniwersytet Wrocławski

Tytuł pracy magisterskiej: *Prawa człowieka i obywatela w Unii Europejskiej*

2010

Dyplom studiów podyplomowych „Innowacyjne zarządzanie systemem B+R w jednostkach naukowych”, Polska Akademia Nauk, Wyższa Szkoła Informatyki Stosowanej i Zarządzania

Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

2008 – obecnie

Uniwersytet Warszawski, Ośrodek Badań nad Migracjami (OBM UW), adiunkt naukowy, Zastępca Dyrektora (2008-2013)

2006-2008

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Politologii, katedra Europeistyki, adiunkt

2 DOROBEK NAUKOWY

2.1 Sumaryczna ocena publikacji naukowych

Od uzyskania stopnia doktora ukazało się 49 moich publikacji naukowych, w tym trzy monografie autorskie (nie liczę raportów i publikacji typu *working papers*) oraz 11 monografii pod moją redakcją (zob. Załącznik nr 3). Łączna liczba punktów MNiSW jest równa 453.

Tabela 1. Zestawienie publikacji po uzyskaniu tytułu doktora

Typ publikacji	Liczba publikacji	Liczba punktów MNiSW
Artykuły z listy A	1	30
Artykuły z listy B	6	38
Artykuły z listy C	7	81
Monografia (autorstwo)	3	75
Monografie (redakcja) ^a	11	52
Rozdziały w monografiach woelautorskich ^b	32	177
Razem	60	453

^a Włączyłam tutaj redagowany specjalny numer czasopisma Politeja (nr 41, 2016) *Wschodnia granica Unii Europejskiej: polityka, migracje, bezpieczeństwo*, w którym ukazało się 18 artykułów wybranych spośród tekstów przesłanych w odpowiedzi na ogłoszenie o specjalnym numerze tematycznym. Wstępna selekcja tekstów została przeprowadzona przez redaktorów, każdy tekst był recenzowany (*double blind review*) przez dwóch recenzentów.

^b Rozdziały w recenzowanych monografiach, o objętości min. 0,5 arkusza wydawniczego.

Według bazy Google Scholar¹ liczba cytowań moich prac wynosi 330, a indeks Hirscha 10.

Baza Publish or Perish wskazuje 251 cytowań moich prac oraz indeks Hirscha 8. W bazie Web of Science znajduje się 12 cytowań moich prac, a indeks Hirscha wynosi 1.

Opublikowałam artykuły w najważniejszych polskich czasopismach politologicznych (*Studia Polityczne, Politeja, Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*), migracyjnych (*Przegląd Polonijny - Studia Migracyjne, Central and Eastern European Migration Review, The Polish Migration Review*) oraz poświęconych regionowi Europy środkowo-wschodniej i polityce społecznej (*Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Roczniki Nauk Społecznych - Annals of Social Sciences, Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*). W 2014 roku mój artykuł został opublikowany w prestiżowym czasopiśmie *Journal of Sociology* (IF:1.4).

Ponadto, po uzyskaniu stopnia doktora wygłosiłam łącznie 23 referatów, w tym 19 na konferencjach zagranicznych. Brałam aktywny udział w 13 projektach badawczych (siedem z nich to projekty międzynarodowe), kierowałam dwoma projektami badawczymi finansowanymi przez Narodowe Centrum Nauki (zob. Załącznik nr 4, punkt 2 i 6).

¹ Wszystkie omawiane wskaźniki zostały wyliczone bez autocytowań według stanu na dzień 15.03.2019.

3 WSKAZANE OSIĄGNIĘCIE

Jako osiągnięcie naukowe wskazuję monografię autorską: *Niełatwe związki - relacje polityczne między państwem pochodzenia a diasporą. Polska i polska diaspora w okresie przełomu 1989 roku i później*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ISBN: 978-83-235-3678-9, ss. 351.

Recenzenci: prof. dr hab. Henryk Chałupczak (Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie), dr hab. Joanna Wojdon, prof. UW (Uniwersytet Wrocławski)

Dr Magdalena Lesińska

pracownik naukowy w Ośrodku Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, absolwentka Uniwersytetu Środkowoeuropejskiego (CEU) i Uniwersytetu Wrocławskiego, stypendystka Fundacji Kościuszkowskiej. Prowadzone przez nią badania dotyczą polityki migracyjnej, polityki wobec diaspor, partycypacji politycznej i publicznej Polonii i Polaków za granicą, relacji między polityką demograficzną i migracyjną.

Autorka podejmuje temat relacji między państwem pochodzenia i diasporą z punktu widzenia teorii i koncepcji obecnych w naukach politycznych: podmiotowości politycznej, relacji władzy, wpływu, mobilizacji oraz funkcjonowania systemu politycznego.

Diaspora jako wielka grupa społeczna ma zdolność i możliwości wpływu na państwo pochodzenia, zwłaszcza w momentach przełomowych – transformacji ustrojowej, kryzysów czy konfliktów. Takim czasem w historii Polski były wybory 4 czerwca 1989 roku oraz proces konsolidacji systemu prawno-politycznego III RP, w których aktywny udział mieli również Polacy mieszkający poza granicami kraju.

W monografii autorka przedstawia także proces tworzenia i ewolucję polityki państwa polskiego wobec diaspory oraz jej aktywność podczas wyborów parlamentarnych i prezydenckich w następnych dekadach.

Publikacja uzupełnia poważną lukę w badaniach nad polską emigracją, w których dominowała dotychczas perspektywa historyczna i socjologiczna, dodając do analizy fenomenu skupisk diasporalnych i ich związków z państwem pochodzenia ujęcie politologiczne.

ISBN 978-83-235-3678-9

www.wuw.pl

Magdalena Lesińska

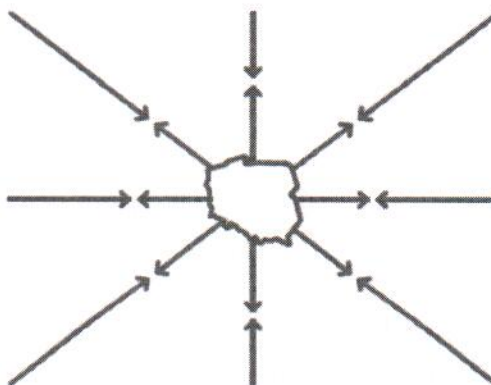
NIEŁATWE ZWIĄZKI

Magdalena Lesińska

NIEŁATWE ZWIĄZKI – RELACJE POLITYCZNE MIĘDZY PAŃSTWEM POCHODZENIA A DIASPORĄ

Polska i polska diaspora w okresie przełomu 1989 roku i później

3.1 Cel i pytania badawcze

Celem monografii *Niełatwe związki - relacje polityczne między państwem pochodzenia a diasporą. Polska i polska diaspora w okresie przełomu 1989 roku i później* jest wypełnienie istniejącej luki w naukowej literaturze polskiej i światowej dotyczącej politycznej podmiotowości diaspory i jej roli w systemie politycznym państwa pochodzenia. Główna hipoteza, jaką stawiam i staram się zweryfikować dotyczy stwierdzenia, że diaspora jest podmiotem politycznym w przestrzeni transnarodowej i może odegrać ważną rolę nie tylko w ważnych momentach dla państwa pochodzenia, takich jak konflikt zewnętrzny lub wewnętrzny, walka o niepodległość czy transformacja ustrojowa, ale także w okresie stabilności politycznej.

W monografii staram się odpowiedzieć na pytania badawcze dotyczące źródeł, przesłanek i atrybutów podmiotowości politycznej diaspory, tworzenia i rozwoju wzajemnych

relacji politycznych między diasporą a państwem pochodzenia oraz czynników warunkujących te relacje. Interesują mnie także możliwe formy i mechanizmy wpływu diaspor na funkcjonowanie systemu politycznego państwa pochodzenia, a także zakres, wymiary i treść polityki prowadzonej przez państwo pochodzenia wobec diaspor.

Na treść monografii składają się rozważania teoretyczne i koncepcyjne dotyczące takich pojęć jak podmiotowość polityczna, wpływ polityczny, struktura możliwości politycznych, diaspora polityczna, polityka państwa wobec diaspor. Im poświęcone są dwa pierwsze rozdziały. W dalszej części, odnosząc się do zarysowanej siatki teoretyczno-koncepcyjnej, opisuję przypadek relacji między diasporą polską a państwem polskim, skupiając się przede wszystkim na okresie transformacji ustrojowej, w tym na organizacji i przebiegu wyborów 4 czerwca 1989 roku oraz aktywizacji Polaków za granicą w tym szczególnym czasie. Ważna staje się w związku z tym analiza dostępnych dla członków diaspor praktyk politycznych w systemie politycznym państwa pochodzenia, takich jak udział w wyborach w państwie pochodzenia (tzw. głosowanie zagraniczne czy dedykowane miejsca w parlamencie) oraz struktur reprezentacji w systemie politycznym tworzonych dla przedstawicieli diaspor (np. rady konsultacyjne). Znaczenie ma także poparcie diaspor udzielane partiom politycznym poprzez transfery finansowe czy udział w dyskursie politycznym i medialnym. Osobny rozdział w monografii, w związku z rozwiązaniami przyjętymi w polskim prawie, poświęcam udziałowi Polaków za granicą w krajowych wyborach parlamentarnych i prezydenckich.

3.2 Metodologia i źródła

Temat, jaki podjęłam się w swojej pracy, dotyczy analizy relacji między diasporą a państwem pochodzenia z perspektywy politologicznej. Perspektywa ta, rozwijana w literaturze światowej, nadal jest praktycznie nieobecna w polskiej literaturze naukowej. W mojej opinii jest to efekt tego, że studia nad diasporą choć mają w polskiej nauce długą tradycję, to przez długi czas były zdominowane przez przedstawicieli takich dyscyplin jak historia i socjologia. W związku z tym diaspora przez polskich badaczy była najczęściej opisywana jako wielka i zróżnicowana grupa społeczna, analizowana przez pryzmat historii przemieszczania się i tworzenia się skupisk polskich za granicą, relacji wewnątrz grupowych i ich ewolucji w czasie pod wpływem funkcjonowania w różnych państwach i społeczeństwach osiedlenia, zachodzących w niej zmian kulturowych (adaptacji, integracji, asymilacji), stosunków ze społeczeństwem przyjmującym i wysyłającym.

Opublikowana monografia ma za zadanie wypełnić tę lukę. Relacje między państwem pochodzenia a diasporą są w niej analizowane z perspektywy teorii i podejść obecnych w naukach politycznych. Opieram się na terminach i koncepcjach charakterystycznych dla tej dyscypliny, takich jak: podmiotowość polityczna, wpływ polityczny, struktura możliwości politycznych, mobilizacja i aktywność polityczna. Inspirujące okazały się dla mnie także podejścia i pojęcia obecne w dorobku stosunków międzynarodowych, czy takich interdyscyplinarnych obszarów badań jak studia nad konfliktami (*conflict studies*), demokracją (*democracy studies*) czy studia nad rozwojem (*development studies*).

Materiały źródłowe, na których opieram analizy przedstawione w monografii, pozyskałam przede wszystkim podczas realizacji dwóch projektów badawczych

finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki, których byłam kierownikiem: „Pomiędzy Polską a Irlandią. Polityczna i publiczna partycypacja polskich migrantów w przestrzeni transnarodowej” (program „Harmonia”) oraz „Partycypacja wyborcza diaspory polskiej w wyborach krajowych od 1989 roku” (program „Sonata”). Odbyłam w ich trakcie liczne kwerendy w archiwach polskich i zagranicznych. W okresie marzec 2014 - listopad 2015 przeprowadziłam kwerendę w Archiwum Prezydenta RP, Archiwum Senatu RP, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Instytucie Pamięci Narodowej. Dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej, podczas pobytu badawczego w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku na Case Western Reserve University w Cleveland w USA, przeprowadziłam kwerendy w kilku archiwach polskich i polonijnych: w Polskim Instytucie Naukowym w Ameryce (Polish Institute Science and Art, PIASA), Instytucie Piłsudskiego w Nowym Jorku oraz w Muzeum Polskim w Ameryce w Chicago. Sporo czasu spędziłam w Central Connecticut State University (CCSU) w New Britain, gdzie korzystałam z bogatej kolekcji polskich archiwaliów (Connecticut Polish American Archives). Zebrany materiał źródłowy uzupełniłam w 2017 i 2018 roku o dokumenty związane z działalnością Rządu RP na Wychodźstwie w Londynie i przegląd prasy emigracyjnej przeprowadzając kwerendę w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego, bibliotece Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego (POSK) w Londynie oraz Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Ważny zasób źródłowy stanowi także ponad 40 wywiadów i rozmów przeprowadzonych z przedstawicielami polskiej diaspory, reprezentującymi różne pokolenia i fale emigrantów, pracownikami MSZ (w tym z byłymi i obecnymi konsulami i ambasadorami), Senatu i Państwowej Komisji Wyborczej. Wywiady przeprowadziłam podczas badań prowadzonych w Polsce i za granicą, w państwach o największych skupiskach polskiej diaspory (USA, Wielkiej Brytanii, Niemczech i Irlandii). Oprócz przeglądu literatury polskiej i światowej, dokonałam także analizy prasy polskojęzycznej wydawanej w USA i Wielkiej Brytanii w latach 1989-1990. Objęła ona następujące dzienniki i periodyki: *Nowy Dziennik*, *Dziennik Związkowy*, *Rzeczpospolitą* (wydanie londyńskie) oraz *Dziennik Polski - Dziennik Żołnierza*.

Podczas pracy nad monografią wykorzystałam następujące techniki badawcze: analiza źródeł zastanych (literatura) i dokumentów źródłowych, analiza wypowiedzi oraz wywiad. Wśród metod jakie zastosowałam w swojej pracy wyróżnić należy:

- metodę analizy systemowej, którą posłużyłam się w ujęciu diaspory jako podmiotu politycznego w kategoriach systemowych (przestrzeni transnarodowej) oraz w analizie struktury systemu politycznego państwa pochodzenia;
- metodę analizy czynnikowej, którą wykorzystałam przy identyfikacji, klasyfikacji i analizie czynników warunkujących aktywność polityczną diaspory i jej wpływ w relacjach z państwem pochodzenia;
- metodę analizy decyzyjnej, która pomogła mi w interpretacji procesu tworzenia i ewolucji polityki wobec diaspory w okresie transformacji politycznej Polski i w kolejnych latach oraz procesu decyzyjnego związanego z rozwojem tej polityki;
- metoda instytucjonalno-prawna, która okazała się użyteczna podczas analizy norm prawnych i aktów normatywnych związanych z prowadzoną przez państwo polskie polityką wobec diaspory;

- metoda historyczna, która jest niezbędna podczas analizy genezy i przebiegu doświadczeń i procesów historycznych oraz ich znaczenia w tworzeniu rozwiązań prawno-politycznych w obszarze polityki państwa wobec diaspory.

3.3 Założenia koncepcyjne, struktura i zawartość

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. Otwierają ją rozważania teoretyczne dotyczące ewolucji rozumienia pojęcia diaspory: od statycznego pojęcia rozproszonej terytorialnie wspólnoty etniczno-religijnej po dynamiczne ujęcie jako wspólnoty transnarodowej i podmiotu politycznego. W rozdziale pierwszym wprowadzam kluczowe pojęcie podmiotowości politycznej oraz wskazuję jej źródła, formy i uwarunkowania. Stanowią one podstawową ramę koncepcyjną użytą przez mnie do analizy diaspory jako samodzielnego podmiotu politycznego. Podmiotowość polityczną definiuję jako trwałą zdolność do uczestnictwa w systemie politycznym poprzez dostęp do prawnych i politycznych uprawnień oraz wywieranie wpływu na proces decyzyjny. W prowadzonych rozważaniach korzystam z prac teoretyków polityki, m.in. Mirosława Karwata (1989), Tadeusza Klementewicza (1989) oraz Wojciecha Lamentowicza (1978). Pierwszy z wymienionych przedstawił model podmiotowości politycznej jako wielowymiarowej, złożonej, stopniowalnej właściwości wielkich grup społecznych, organizacji tych grup oraz ich liderów. Przyjmując te założenia, uznaję diasporę za podmiot polityczny gdyż jest wielką grupą społeczną o względnie zarysowanych granicach, której członkowie posiadają świadomość swojej odrębności, własnych potrzeb i interesów, dysponuje ona strukturą organizacyjną, na czele której stoją jednostki uznane za liderów diaspory. Co więcej, diaspora ma zdolność do działania w kierunku maksymalizacji swojego potencjału i zaspokojenia swoich interesów poprzez zdobycie wpływu w przestrzeni politycznej (krajowej i międzynarodowej), jest uznawana, pomimo swego wewnętrznego zróżnicowania, za odrębny podmiot polityczny przez inne podmioty (rządy i organizacje międzynarodowe).

Traktując jako punkt wyjścia podejście zaproponowane przez M. Karwata, określam podmiotowość polityczną jako właściwość zmienną i stopniowalną oraz wskazuję wskaźniki, za pomocą których można zmierzyć i dokonać jej oceny, a także na jej uwarunkowania (czynniki mające wpływ na tę cechę diaspory). Proponuję trzy konkretne wskaźniki podmiotowości politycznej diaspory: 1) zdolność organizacyjną, która przejawia się w tworzeniu struktury instytucjonalnej cechującej się określonym poziomem stabilności i trwałości, 2) potencjał do mobilizacji członków grupy, czyli podejmowania przez nich kolektywnych działań w jej imieniu, 3) możliwość wpływu, oznaczającą zdolność do oddziaływania na inne podmioty polityczne, a tym samym na otoczenie (system polityczny). Pozycja i wpływ polityczny diaspory na otoczenie są uzależnione od jej własnych właściwości (rozmiaru diaspory i jej zasobów, stopnia zorganizowania, zdolności do mobilizacji, autorytetu liderów - elit politycznych, kulturalnych i ekonomicznych) oraz od otoczenia zewnętrznego (rozwiązań prawno-instytucjonalnych w państwie pochodzenia i państwach osiedlenia, czyli tzw. struktury możliwości politycznych).

Rozważania składające się na rozdział pierwszy obejmują także pojęcie polityki państwa wobec diaspory wraz z jej podstawowymi wymiarami: przedmiotowym i podmiotowym. Na

pierwszy z nich składa się wymiar narracyjno-symboliczny, prawno-instytucjonalny, społeczny, ekonomiczny i polityczny. Każdy z nich obejmuje konkretne obszary, a te z kolei mieszczą w sobie określone działania, np. wymiar prawno-instytucjonalny obejmuje takie działania jak tworzenie instytucji odpowiedzialnych za współpracę z diasporą, organizacje przedstawicielskie diaspory oraz struktury konsultacji, rozwiązania prawne w zakresie ochrony praw emigrantów, działania w ramach repatriacji i powrotów, status prawny i obywatelstwo. Wymiar podmiotowy z kolei to struktura instytucjonalna istniejąca w ramach władzy wykonawczej i ustawodawczej, której celem jest współpraca z diasporą.

W rozdziale pierwszym wskazane i omówione są także czynniki wpływające na tworzenie i rozwój polityki wobec diaspor, wskazując na cztery ich grupy: 1) cechy samej diaspor (jej wielkość, stopień spójności i samoorganizacji, potencjał społeczny, polityczny i ekonomiczny), 2) mające źródło w państwie pochodzenia (przyjęta przez państwo perspektywa postrzegania diaspor, dominujący dyskurs polityczny i publiczny dotyczący emigracji i diaspor, stanowisko partii politycznych wobec diaspor i rywalizacja między nimi o jej poparcie, 3) politykę i rozwiązania prawne obowiązujące w państwach osiedlenia (status prawny członków diaspor, możliwości samoorganizacji i podejmowania działań o charakterze politycznym przez członków diaspor wobec państwa osiedlenia i pochodzenia) oraz 4) sytuację międzynarodową (stosunki polityczne między państwem pochodzenia a państwami osiedlenia, rozwiązania funkcjonujące w prawie międzynarodowym, działania organizacji międzynarodowych). Charakteryzuję w nim także i poddaję dyskusji pojęcie „diaspor politycznej” oraz odnoszę się do teorii Alberta Hirschmanna rozstania, krytyki i lojalności (*exit, voice and loyalty*), jako trzech możliwych zachowań jednostki lub grupy wobec nieakceptowanej przez nich sytuacji, odnosząc ją do przypadku politycznej diaspor.

W rozdziale drugim głównym tematem rozważań staje się diaspora jako podmiot polityczny mający aktywny udział w systemie politycznym państwa pochodzenia. Przyjmuję, że udział ten może przyjąć różne formy. Należy do nich bez wątpienia możliwość udziału w wyborach, dostępne formy reprezentacji (przedstawicielstwo) w strukturach władzy ustawodawczej i wykonawczej. Ważną rolę odgrywa także pozytywna narracja o diasporze jako części wspólnoty narodowej oraz istniejąca struktura instytucjonalna odpowiedzialna za współpracę z diasporą. W głównej części rozdziału omawiam rozwiązania prawne obowiązujące w różnych państwach, które umożliwiają swoim obywatelom przebywającym czasowo lub stale za granicą udział w wyborach i na ich tle charakteryzuję rozwiązania przyjęte w Polsce. W tym rozdziale wskazuję także na czynniki determinujące frekwencję wśród wyborców za granicą, ważną rolę odgrywają nie tylko procedury rejestracji i głosowania, ale również dynamika rywalizacji między partiami politycznymi oraz prowadzenie aktywnej kampanii wyborczej za granicą. Przegląd obowiązujących w różnych państwach rozwiązań prawnych w zakresie spisu wyborców, trybów głosowania, metod agregacji głosów oddanych za granicą pozwala wyróżnić kilka modeli „głosowania zagranicznego” – restrykcyjny, ograniczony, umiarkowany i powszechny. Polskę zaliczam do modelu umiarkowanego z racji obowiązku rejestracji w spisie wyborców przed każdymi kolejnymi wyborami oraz istnienia tylko trybu głosowania osobistego (w 2016 roku zniesiono tryb korespondencyjny), który wymaga stawienia się w siedzibie komisji wyborczej w celu oddania głosu, co za granicą w związku z przestrzennym rozproszeniem diaspor i ograniczoną liczbą obwodów wyborczych może być praktyczną przeszkodą w oddaniu głosu.

Szczególną uwagę poświęcam rozwiązaniu w postaci puli miejsc w parlamencie zarezerwowanych dla reprezentantów diaspory wybieranych w okręgach wyborczych utworzonych za granicą. Takie rozwiązanie istnieje w nielicznych państwach (w 14, w tym w sześciu w Europie). Poświęcam mu odrębny podrozdział, nie tylko z powodu implikacji politycznych (w jego efekcie diaspora posiada własnych przedstawicieli w parlamencie), ale także dlatego, że regularnie pomysł ten pojawia się w dyskursie politycznym w Polsce (promowany przez liderów polskiej diaspory, obecny jest także w programach prawicowych partii politycznych, a ostatnio nawiązał do niego Marszałek Senatu). Zwracam uwagę, że ważną instytucjonalną formą reprezentacji diaspory w systemie politycznym państwa pochodzenia, obok możliwości udziału w wyborach krajowych i głosowania w okręgach tworzonych za granicą, są różnego rodzaju ciała konsultacyjne i przedstawicielskie, do udziału w których zapraszani są reprezentanci diaspory. Przykłady tego typu rozwiązań, istniejące w różnych krajach, także w Polsce, omawiam w rozdziale drugim.

Zgodnie z główną hipotezą przyjętą w monografii, podjęłam temat politycznej roli diaspory w okresach zmian politycznych i ustrojowych mających miejsce w państwie pochodzenia. W literaturze przedmiotu omawiane są przypadki udziału diaspory w konflikcie (kryzysie politycznym, konflikcie etnicznym czy wojnie domowej), takie jak Sri Lanka, Irlandia Północna, Afganistan, Armenia czy Izrael, ale także kraje byłej Jugosławii podczas wojen bałkańskich. W rozdziale omawiam także możliwe kanały aktywności diaspory podczas zmiany politycznej w państwie pochodzenia, jaką jest transformacja ustrojowa. Udział ten może przybrać różne formy wsparcia: materialną, finansową czy polityczną.

Przedstawione w dwóch pierwszych rozdziałach rozważania teoretyczno-koncepcyjne, oparte na krytycznym przeglądzie literatury, stanowią tło do kolejnej części monografii, która skupia się na przypadku diaspory polskiej i politycznym wymiarze relacji między nią a państwem polskim na przestrzeni ostatnich trzech dekad. Rozdział trzeci obejmuje lata 1989-1990 - czas transformacji politycznej i budowy ustroju demokratycznego w Polsce. Treść tego rozdziału opiera się przede wszystkim na źródłach archiwalnych. Koncentruję się w nim na postawie diaspory wobec zachodzących w kraju przemian: obrad Okrągłego Stołu, wyborów kontraktowych 4 czerwca 1989 roku oraz powołania pierwszego rządu z udziałem opozycji, na czele którego stanął Tadeusz Mazowiecki. Rozdział otwiera charakterystyka emigracji politycznej i polskiej diaspory w latach 1980. i jej struktura organizacyjna. Omawiam najważniejsze organizacje i ich działania pomocowe na rzecz Polski w tym okresie, m.in. aktywność Biura Koordynacyjnego NSZZ „Solidarność” za Granicą utworzonego w Brukseli, a także zróżnicowanie i podziały w łonie emigracji polskiej tamtego okresu oraz nie zawsze łatwe kontakty organizacji solidarnościowych powstałych za granicą z instytucjami reprezentującymi wcześniejsze fale emigracyjne, takie jak Rząd na Wychodźstwie czy największą i najbardziej wpływową instytucją polonijną – Kongresem Polonii Amerykańskiej (KPA).

W rozdziale trzecim dokonałam krytycznej analizy stanowisk dwóch najważniejszych środowisk polskich za granicą w omawianym okresie - Polonii amerykańskiej oraz tzw. emigracji niepodległościowej skupionej wokół Rządu na Wychodźstwie, wobec postanowień Okrągłego Stołu oraz omówiłam udział polskiej diaspory w wyborach kontraktowych 4 czerwca. Decyzja przywódców „Solidarności” o udziale w rozmowach ze stroną rządową i wyborach kontraktowych spowodowała odmienne reakcje w łonie diaspory: podczas gdy KPA

i wiele innych organizacji polonijnych za oceanem poparła ją, tak Rząd na Wychodźstwie był przeciwny. Ten rozłam odzwierciedlał i wzmacniał podziały w łonie polskiej diaspory w stosunku do oceny sytuacji w Polsce. Różnica stanowisk odbiła się na aktywności Polaków za granicą w wyborach czerwcowych – podczas gdy Polonia amerykańska masowo wzięła w nich udział, tak środowiska niepodległościowe je zbojkotowały. Dylematy polityczne wobec przemian mających miejsce w Polsce obecne w łonie diaspory rekonstruję na podstawie materiałów źródłowych z polskich archiwów w USA i Wielkiej Brytanii oraz przeglądu prasy emigracyjnej wydawanej w tamtym okresie.

Wiele uwagi w monografii poświęciłam mobilizacji polskiej diaspory podczas wyborów 4 czerwca 1989 roku. Wątek ten pojawiał się często w wywiadach, które przeprowadziłam z przedstawicielami polskiej diaspory. Jednocześnie temat udziału polskich obywateli za granicą w wyborach czerwcowych był, z nielicznymi wyjątkami, pomijany w bogatej skądinąd literaturze dotyczącej transformacji i wyborów 1989 roku. Dane dotyczące ilościowego udziału Polaków głosujących za granicą w wyborach w 1989 roku nie były dotąd publikowane w polskiej literaturze. Bezskutecznie starałam się znaleźć informacje na temat liczby oddanych wtedy głosów w obwodach wyborczych zorganizowanych poza granicami kraju. Dopiero w Archiwum Ministra Spraw Zagranicznych dotarłam do meldunków przesyłanych z komisji wyborczych z wynikami głosowania, a w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) do notatek zawierających zbiorcze informacje o wynikach wyborów w obwodach zagranicznych².

Bardzo ciekawym wątkiem okazał się temat organizacji wyborów 4 czerwca za granicą z perspektywy instytucji państwowych. Za ich techniczną organizację było odpowiedzialne Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ) oraz Państwowa Komisja Wyborcza (PKW). Na podstawie protokołów zebrań przedstawicieli tych instytucji zrekonstruowałam proces ich przygotowywania, najważniejsze dylematy, problemy i wyzwania, przed jakimi stanęła strona rządowa, by przeprowadzić wybory za granicą. Dotyczyły one m.in. spisu wyborców (kto powinien być uprawniony, kiedy wielu Polaków zamieszkałych poza krajem nie miało ważnych pasportów), rozmieszczenia i liczby obwodów głosowania za granicą, organizacji komisji wyborczych. Ostatecznie przyjęto bardzo liberalne warunki rejestracji i udziału w wyborach, kierując się zasadą, by nie utrudniać Polakom za granicą oddania w nich głosu.

Materiały źródłowe z polskich archiwów za granicą, jak i przegląd prasy polonijnej i emigracyjnej z okresu kampanii wyborczej i samych wyborów wskazuje jednoznacznie na mobilizację polityczną polskiej diaspory, szczególnie tej części, która była skupiona wokół organizacji polonijnych i wcześniej aktywna politycznie. Ocena skali tej mobilizacji i wpływu głosów z zagranicy na wynik wyborów nie jest jednak łatwa. Liczba wyborców w porównaniu z szacowaną przez MSZ populacją Polaków przebywających za granicą okazała się dużo niższa od oczekiwanej. Jednocześnie jednak nigdy jeszcze tak wielka liczba Polaków mieszkających poza krajem nie wzięła udziału w żadnej akcji politycznej. W kolejnych wyborach parlamentarnych (w 1991 i 1993 roku) liczba głosujących za granicą była dwukrotnie niższa w porównaniu z wyborami w 1989 roku, dopiero 18 lat później (w 2007 roku) liczba głosujących za granicą w wyborach parlamentarnych była większa niż ta odnotowana 4 czerwca.

² Przebieg wyborów 4 czerwca 1989 roku za granicą i ich wyniki opublikowałam wcześniej w artykule: M. Lesińska (2016), Czas przełomu, czas podziałów – polska emigracja a wybory 1989 roku, *Studia Polityczne* nr 3 (43).

Udział diaspory polskiej w procesie transformacji nie ograniczył się jedynie do wsparcia kampanii wyborczej przedstawicieli opozycji oraz aktu głosowania. Jednym z obszarów działań diaspory, które także omawiam w monografii, było wsparcie przemian gospodarczych w kraju. Polonia lobbowała u władz amerykańskich i innych państw zachodnich w sprawie przyjęcia programu pomocy ekonomicznej dla Polski oraz zachęcała do inwestowania w kraju.

Bardzo ciekawym z punktu widzenia analizy relacji władzy i wpływu okazał się wątek kontaktów między nowo utworzonym rządem w Warszawie, na czele którego stanął Tadeusz Mazowiecki oraz londyńskim Rządem na Wychodźstwie. Według przedstawicieli tego ostatniego czerwcowe wybory kontraktowe oraz rząd, w którym tzw. resorty siłowe (ministerstwo spraw wewnętrznych i obrony) objęli ludzie byłego reżimu, nie miał wystarczającej legitymacji i nie był partnerem do oficjalnych kontaktów. Dopiero wybór Lecha Wałęsy na Prezydenta RP oraz zdecydowana postawa Ryszarda Kaczorowskiego (sprawującego w tamtym okresie funkcję Prezydenta na Wychodźstwie), przyczyniły się do zakończenia działalności władz polskich w Londynie.

Podsumowując rozważania na temat mobilizacji politycznej polskiej diaspory w okresie transformacji ustrojowej wskazuję najważniejsze w mojej opinii czynniki warunkujące jej aktywność. Zwracam uwagę na znaczenie rozproszenia diaspory i jej zróżnicowania pod względem społecznego i ekonomicznego statusu jej członków, czasu pobytu, motywów emigracji oraz relacji z państwem pochodzenia. Dodatkowym ważnym czynnikiem warunkującym podmiotowość polityczną polskiej diaspory była elitarność i wsobność jej organizacji, brak wymiany elit, jak i dopuszczania młodych pokoleń do sfery swojej działalności, co podkreślali obserwatorzy życia polonijnego i emigracyjnego w okresie transformacji. Wskazuję także na słabość instytucjonalną i kryzys przywództwa, które były widoczne w środowiskach Polonii oraz emigracji niepodległościowej.

Kolejny rozdział poświęcam analizie budowania relacji z diasporą polską z perspektywy ośrodków władzy ustawodawczej i wykonawczej. Toczący się proces transformacji ustrojowej, wygrane wybory i utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego otworzył nowy rozdział w kontaktach diaspory polskiej z krajem. Konsolidacji nowego ustroju towarzyszył proces poszukiwania nowej formuły wzajemnej współpracy, tworzenia struktury prawno-instytucjonalnej odpowiedzialnej za obustronne relacje, a także usytuowania diaspory w systemie politycznym III RP. Przedstawiam ten proces z punktu widzenia procesu instytucjonalizacji i rywalizacji o wpływy pomiędzy ośrodkami władzy – Senatem a Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Analizuję również ewolucję polityki państwa polskiego wobec diaspory poprzez rekonstrukcję wymiaru prawno-instytucjonalnego oraz narracji o diasporze na podstawie wypowiedzi premierów (*exposé*) oraz dorocznych wystąpień ministrów spraw zagranicznych i debat w Senacie poświęconych sprawom diaspory. Przedstawiam najważniejsze instytucje: organy administracji centralnej i instytucje partnerskie (organizacje diaspory oraz ciała pośredniczące, takie jak Wspólnota Polska), a także kolejne strategie, inicjatywy ustawodawcze regulujące kwestie kluczowe dla diaspory oraz najważniejsze dokumenty rządowe odnoszące się bezpośrednio do niej. Analiza dokumentów oraz wypowiedzi przedstawicieli władzy ustawodawczej (Senatu) i wykonawczej (rządu) wskazuje wyraźnie na odmienne postrzeganie roli diaspory przez oba ośrodki władzy oraz na rywalizację oby instytucji o nadzór nad polityką wobec diaspory i środkami finansowymi jej dedykowanymi.

Szczególną uwagę poświęcam w monografii kanałom uczestnictwa diaspory w systemie politycznym państwa pochodzenia: wyborczemu (możliwościom udziału w wyborach krajowych) oraz reprezentacji (strukturze przedstawicielskiej i konsultacyjnej dedykowanej diasporze). Omawiam zasady udziału obywateli polskich głosujących a granicą w wyborach krajowych, w tym tworzenie spisu wyborców za granicą warunki rejestracji czy tryb głosowania oraz przedstawiam instytucje przedstawicielskie diaspory w polskim systemie politycznym (m.in. Polonijną Radę Konsultacyjną przy Marszałku Senatu). W ostatnim rozdziale analizuje szczegółowo udział obywateli polskich głosujących za granicą w wyborach parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 1990-2015. Prezentuję w nim ogólne trendy i dynamikę partycypacji wyborczej Polaków przebywających za granicą w wyborach w ostatnich dekadach, z uwzględnieniem danych dotyczących uprawnionych do głosowania, oddanych głosów, poziomu frekwencji oraz liczby obwodów głosowania utworzonych poza krajem. Korzystam tutaj z bazy danych pozyskanej z Państwowej Komisji Wyborczej.

Analizując wyniki wyborów po 1989 roku, można zauważyć znaczny spadek liczby głosujących po wyborach prezydenckich w 1990 roku (także w wyniku wprowadzenia bardziej restrykcyjnych zasad rejestracji do spisu wyborców) oraz dynamiczny wzrost zainteresowania wyborami po wstąpieniu Polski do UE wraz z nową falą emigrantów głosujących za granicą. W przypadku wyborów w 2007 roku i kolejnych, ponad połowę wszystkich głosów oddanych za granicą zanotowano w czterech państwach: Wielkiej Brytanii, Irlandii, Stanach Zjednoczonych i Niemczech. Zmienny poziom partycypacji Polaków głosujących poza granicami kraju stawia pytanie o czynniki warunkujące tę dynamikę. Oczywistym powodem wzrostu liczby głosów oddanych wydaje się zwiększona populacja emigrantów w wyniku fali wyjazdów po wstąpieniu Polski do UE. Uważam jednak, że nie jest to jedyny czynnik i wskazuję także na inne, które dzielę na dwie grupy: formalne (instytucjonalne) i nieformalne. Do pierwszej zaliczam zmiany w prawie i systemie organizacji wyborów, w tym ułatwienie procedur rejestracji do spisu wyborców za granicą (np. umożliwienie rejestracji przez internet), zwiększenie liczby obwodów za granicą, wprowadzenie trybu głosowania korespondencyjnego (obowiązującego w latach 2011-2015). W drugiej grupie wymieniam zainteresowanie partii politycznych wyborcami głosującymi poza krajem oraz adresowanie do nich kampanii i programów wyborczych, co przyczyniło się moim zdaniem do wzrostu zainteresowania krajową polityką i do zaktywizowania elektoratu.

Jednym z wniosków z analiz ilościowych przedstawionych w ostatnim rozdziale jest wzrost liczby wyborców głosujących za granicą po akcesji do UE nie tylko w państwach docelowych fali poakcesyjnej, ale także w tych krajach, gdzie liczba Polaków nie tylko nie wzrosła, ale nawet obserwowany jest realny spadek zasobu polskich emigrantów (przypadek USA czy Kanady). Stawiam w związku z tym kilka hipotez dotyczących wzrostu aktywności polskich wyborców w krajach, w których nie wzrosła populacja polskiej diaspory. Po pierwsze, mobilizacja „nowej diaspory” (emigrantów poakcesyjnych) spowodowała wzrost zainteresowania i liczniejszy udział w wyborach „starej diaspory”, głównie przedstawicieli Polonii amerykańskiej. Uzasadniam tę hipotezę odwołując się do teorii podziałów socjo-politycznych (Lipsetta i Rokanna), według której im silniejsze podziały w grupie społecznej tym większa jej polityczna mobilizacja. Jak wskazują wyniki wyborów, profil polityczny obu grup diasporycznych, który charakteryzuję w tym rozdziale, znacząco się różni.

Inna hipoteza, którą rozważam, odnosi się do założenia, że poziom zainteresowania wyborami osób głosujących za granicą jest podobny do wyborców w kraju. Inaczej mówiąc, jeżeli w kraju notuje się wzrost mobilizacji wyborczej w stosunku do poprzednich wyborów, to taki trend powinien być widoczny także za granicą. Porównanie zmiany (wzrostu lub spadku) liczby wyborców w kolejnych wyborach (osobno prezydenckich i parlamentarnych, gdyż mają one odrębną dynamikę i pierwsze cieszą się większym zainteresowaniem wśród wyborców) wykazało jednak, że w kraju i za granicą kształtowały się one odrębnie. Hipoteza ta zatem nie została zweryfikowana pozytywnie. Pełniejsza odpowiedź na pytanie o przyczyny zmiennej dynamiki wyborczej wśród wyborców za granicą wymagałaby bardziej szczegółowych badań porównawczych i analiz zachowań wyborczych.

Podjęłam również próbę oszacowania udziału wyborców w populacji polskich obywateli zamieszkałych w wybranych państwach. Porównałam szacunkowe dane GUS o populacji Polaków w krajach UE (przebywających czasowo za granicą powyżej 2 miesięcy) z liczbą oddanych głosów w wyborach prezydenckich w 2010, kiedy to zanotowano najwyższy poziom aktywności wyborczej wśród Polaków za granicą. Według tych danych, w Wielkiej Brytanii i Irlandii głosował co dziesiąty przebywający tam Polak, a w Niemczech co dwudziesty. Dane te, uogólniając je do innych skupisk polskich za granicą, pokazują, że zainteresowanie aktywnym udziałem w życiu politycznym kraju wśród polskich emigrantów nie jest duże.

Dokonałam również oceny wpływu głosów oddanych poza krajem na ogólne wyniki wyborów w Polsce. Dane wskazują, że głosy oddane za granicą stanowią około 1% wszystkich głosów odnotowanych w danych wyborach. Oznacza to, że wpływ wyborców głosujących za granicą na ogólne wyniki wyborów w kraju jest symboliczny, tym bardziej, że głosy z obwodów wyborczych utworzonych za granicą są doliczane do okręgu nr 19 w Warszawie. Głosy oddane za granicą mogą zatem potencjalnie mieć wpływ na ostateczny wynik wyborów i rozkład mandatów do Sejmu przypisanych do tego okręgu, gdyż stanowią one tam od 3,5% (w 2001 roku) do 15,8% (w 2015 roku) głosów zarejestrowanych w tym okręgu. Należy jednak wziąć pod uwagę dodatkowe czynniki, takie jak rozproszenie głosów wyborców głosujących za granicą pomiędzy różne listy wyborcze i kandydatów oraz przyjęta w Polsce metoda przeliczania głosów na mandaty (tzw. reguła d'Hondta), która wzmacnia pozycję tych partii, które przekroczyły próg wyborczy oraz zdobyły największą liczbę głosów. Stawiam tezę, że czynniki te ograniczają realny wpływ głosów „zagranicznych” na podział mandatów między partie w okręgu warszawskim. Konkludując ten wątek, stwierdzam, że poparcie wyborców głosujących zagranicą może potencjalnie mieć wpływ na podział mandatów w okręgu warszawskim, ale przede wszystkim wpływa na rywalizację wewnątrzpartyjną – pomiędzy kandydatami z określonej listy partyjnej. Głosy oddane za granicą mają za to konkretne znaczenie w walce o mandat senatora w okręgu nr 44. W wyborach w 2015 roku głosy z obwodów za granicą stanowiły 44% wszystkich głosów oddanych w tym okręgu.

W podsumowaniu monografii formułuję wnioski dotyczące diaspory jako podmiotu politycznego oraz wzajemnych relacji z państwem pochodzenia odnoszące się do analiz przedstawionych w kolejnych rozdziałach. Zwracam uwagę, że podmiotowość polityczna diaspory pojmowana jako jej zdolność do podejmowania działań o charakterze politycznym oraz zakres jej wpływu jest różna i podatna na zmiany w czasie i czynniki wewnętrzne (cechy samej diaspory jako wielkiej grupy społecznej) i zewnętrzne (otoczenie prawno-instytucjonalne). Wzajemne relacje między państwem pochodzenia a diasporą mogą w praktyce

przybrać różne scenariusze, od jawnego lub ukrytego konfliktu po współpracę i wzajemne wsparcie. W historii znane są liczne przypadki diaspor, które okazały się wpływowym podmiotem politycznym oddziałującym w wyraźny sposób na państwo pochodzenia w sytuacjach przełomowych: podczas toczącego się w nim konfliktu bądź też w procesie transformacji ustrojowej (demokratyzacji). W sytuacji stabilności politycznej, aktywność polityczna diaspory przyjmuje najczęściej formy przewidziane w systemie prawno-politycznym państwa pochodzenia, np. w postaci udziału w wyborach powszechnych mających tam miejsce. Takim przypadkiem jest także diaspora polska.

3.4 Wkład w rozwój dyscypliny

Dynamika procesów migracyjnych - stale powiększająca się populacja emigrantów przebywających poza krajem urodzenia - powoduje postępujący rozwój skupisk diasporycznych. Z kolei szybki rozwój technologii i narzędzi komunikacji ma wpływ na przeobrażenie relacji między diasporą a państwem i społeczeństwem pochodzenia i sprawia, że diaspory stają się coraz ważniejszym podmiotem relacji międzynarodowych.

Mobilizacja polityczna diaspory i jej wpływ na system polityczny była jako temat badań przez długi czas ignorowana przez politologów, obecnie jednak stanowi ważne pole teoretycznych i empirycznych badań, gdyż jak w soczewce skupiają się w nim wyzwania związane z konceptualizacją powiązań między wymiarem państwowym i międzynarodowym oraz aktywnością różnych podmiotów w wielowymiarowej transnarodowej przestrzeni politycznej. Relacje między państwem pochodzenia a diasporą są analizowane w literaturze głównie przez pryzmat historii, ekonomii czy antropologii. Istniejące w literaturze polskiej opracowania skupiają się przede wszystkim na polityce państwa wobec diaspory oraz na jej strukturze organizacyjnej, co oznacza, że relacje te analizowane są najczęściej z jednostronnej perspektywy.

Przygotowana przez mnie monografia wypełnia lukę w istniejących badaniach w kilku wymiarach:

1) jest pierwszą całościową monografią traktującą diasporę jako podmiot polityczny mający wpływ na funkcjonowanie systemu politycznego państwa pochodzenia, mającą określone cele i interesy, zdolność do mobilizacji i działania na arenie politycznej w przestrzeni transnarodowej: wobec państwa pochodzenia oraz państw osiedlenia;

2) postuluję w niej dynamiczne podejście do analizy diaspory, traktowanie jej nie jako statycznego fenomenu w postaci rozproszonych skupisk połączonych więzami natury etniczno-kulturowej i wspólną świadomością pochodzenia, ale jako zbiorowego podmiotu podejmującego różnorodne (od symbolicznych po stałe i zinstytucjonalizowane) formy aktywności o charakterze pomocowym, ekonomicznym i politycznym;

3) proponuję narzędzie analityczne w postaci modelu analizy podmiotowości politycznej diaspory poprzez określenie mapy czynników mających na nią wpływ oraz wskazanie konkretnych wskaźników oceny podmiotowości politycznej diaspory. Zaproponowałam także rozróżnienie podmiotowości formalnej i faktycznej. W państwie pochodzenia mogą istnieć mechanizmy udziału i wpływu diaspory na system polityczny (np. możliwość udziału w wyborach krajowych obywateli przebywających za granicą, czy instytucjonalna struktura

reprezentacji i konsultacji), ale nie muszą one stanowić gwarancji rzeczywistego politycznego wpływu diaspory, co pokazuje przykład rozwiązań przyjętych w Polsce.

4) jest to studium najnowszej historii politycznej Polski, poświęcone politycznej roli polskiej diaspory w okresie transformacji ustrojowej i w okresie stabilizacji politycznej, które bazuje na analizie oryginalnych źródeł archiwalnych.

Cytowane źródła:

Codogni P. (2012), *Wybory czerwcowe 1989 roku. U progu przemiany ustrojowej*. Warszawa: IPN.

Hirschmann A.O. (1995), *Lojalność, krytyka, rozstanie. Reakcje na kryzys państwa, organizacji i przedsiębiorstwa*. Kraków–Warszawa: Wydawnictwo Znak (wydanie oryginalne: A.O. Hirschmann (1970), *Exit, Voice, and Loyalty, Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Harvard University Press).

Karwat M. (1989), Podmiotowość polityczna wielkich grup społecznych, organizacji politycznych i jednostek. Model eksplanacyjny, w: K. Opałek (red.), *Elementy teorii polityki*. Warszawa: Wydawnictwo PWN

Klementewicz T. (1989), Systematyzacja racjonalnego wyjaśniania działań politycznych, w: K. Opałek (red.), *Elementy teorii polityki*. Warszawa: PWN.

Lamentowicz W. (1978), Funkcja systemu politycznego a żywiolowa dynamika makrostruktur życia społecznego, w: K. Opałek (red.), *Z zagadnień teorii polityki*. Warszawa: PWN.

Lipset S. M., Rokkan S. (1967), Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments, w: S.M. Lipset, S. Rokkan (red.) *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. New York: Free Press.

4 POZOSTAŁE OBSZARY BADAWCZE

Poniżej omawiam moje pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze, które przyporządkowuję do czterech obszarów badawczych:

Obszar badawczy I. Pozostałe prace dotyczące diaspory i polityki wobec diaspory.

Obszar badawczy II. Badania polityki migracyjnej państwa (Polski i innych państw europejskich) oraz Unii Europejskiej.

Obszar badawczy III. Teoretyczna i empiryczna refleksja nad procesem upolitycznienia procesów ludnościowych.

Obszar badawczy IV. Konceptualizacja i analiza procesu inkluzji politycznej i polityki integracji imigrantów w państwie i społeczeństwie przyjmującym.

4.1 Obszar badawczy I. Pozostałe prace dotyczące diaspory i polityki wobec diaspory

Na temat diaspory oraz jej politycznej roli opublikowałam, oprócz wspomnianej wyżej monografii, także kilka artykułów, których podstawą był materiał źródłowy zebrany podczas

realizacji projektu „Partycypacja wyborcza diaspory polskiej w wyborach krajowych od 1989 roku” (Sonata NCN). Temat aktywności politycznej polskiej diaspory, a w szczególności partycypacja wyborcza jej członków, nie był dotychczas obszarem badań w polskiej politologii.

Opublikowane teksty dotyczyły bezpośrednio tematu uczestnictwa obywateli polskich głosujących za granicą w wyborach krajowych i do Parlamentu Europejskiego (I.5). Analiza partycypacji i zachowań wyborczych Polaków kolejnych fal emigracyjnych osiadłych w różnych państwach stała się podstawą artykułu opublikowanego w najważniejszym polskim czasopiśmie poświęconym tematyce migracji i diaspory - *Studiach Migracyjnych – Przeglądzie Polonijnym* (I.2). Przedmiotem analizy porównawczej we wspomnianym tekście byli polscy wyborcy w państwach „starej emigracji” w USA i Kanadzie i ich profil polityczny na tle Polaków głosujących w Wielkiej Brytanii i Irlandii – państwach nowej fali emigracji (tzw. poakcesyjnej). Wykazałam w nim zasadnicze różnice w poparciu przez obie grupy różnych ugrupowań politycznych i kandydatów oraz możliwe wyjaśnienia tych różnic.

Po raz pierwszy hipoteza, którą przywołałam także później w omówionej wyżej monografii, dotycząca wpływu podziałów socjo-politycznych obecnych w łonie polskiej diaspory na dynamikę wyborczą Polaków głosujących za granicą została postawiona i zweryfikowana w rozdziale książki wydanej w wydawnictwie francuskim (I.6). Wyjaśniając zróżnicowany profil polityczny polskiej diaspory i zmienną dynamikę wyborczą odwołałam się tam do teorii reprodukcji podziałów w społeczeństwie przez elity polityczne i koncepcji polaryzacji. Założyłam, że decydenci polityczni odwołując się, szczególnie podczas kampanii wyborczych, do określonych grup wyborców, tworzą i utrzymują już istniejące podziały polityczne nie tylko w społeczeństwie, ale także wśród diaspory, co wykazałam poprzez analizę treści kampanii wyborczych i debaty medialnej.

W innym artykule analizowałam proces upolitycznienia tematu emigracji i diaspory w Polsce (I.3). Analizując kolejne kampanie wyborcze i obecność w nich tematów dotyczących emigracji i polskiej diaspory postawiłam hipotezę o ich upolitycznieniu, w znaczeniu rosnącego zainteresowania nimi decydentów politycznych i ich obecności w dyskursie politycznym mającym miejsce w Polsce. W tekście tym po raz pierwszy odwołałam się do koncepcji upolitycznienia i zaproponowałam jej definicję, którą następnie rozwinęłam w kolejnych tekstach i badaniach dotyczących innego problemu – starzenia się społeczeństwa (zob. poniżej: obszar badawczy III). W artykule tym przeprowadziłam jakościową analizę treści programów partii politycznych, materiałów i dokumentów opracowywanych na potrzeby kampanii wyborczych, exposé premierów, aktów prawnych i programów rządowych, koncentrując się na okresie od początku lat 1990 do kadencji parlamentu 2011-2015. Potwierdziłam założenie, że temat emigracji i diaspory stał się przedmiotem zainteresowania partii politycznych, także kolejne parlamenty i rządy podejmowały konkretne działania adresowane do emigrantów, realizując mniej lub bardziej aktywnie politykę wobec polskiej diaspory. Jednocześnie jednak, w całym analizowanym okresie, mimo ewolucji podejść do diaspory i emigracji, temat ten nie wzbudzał kontrowersji czy sporów politycznych (polaryzacji). Analiza programów partii politycznych potwierdziła zaskakującą zgodność ich stanowisk wobec emigracji i diaspory.

W obszarze studiów nad diasporą zainteresowały mnie także spory toczone wokół głównych pojęć odnoszących się do polskich skupisk za granicą (takich jak diaspora, Polonia, wychodźstwo, emigracja). Szczególną uwagę w jednym z opublikowanych artykułów poświęciłam obecności terminu "diaspora" w literaturze akademickiej, oficjalnych

dokumentach i dyskursie politycznym w Polsce (I.1). Bezpośrednią inspiracją dla mnie była debata, która miała miejsce z udziałem przedstawicieli polskiej diaspory oraz parlamentarzystów w odpowiedzi na propozycję Ministerstwa Spraw Zagranicznych zastąpienia dotychczas używanego w dokumentach terminu „Polonia i Polacy za granicą” pojęciem "polska diaspora". Pojawiło się ono w pierwszej wersji rządowego programu i spowodowało sprzeciw niektórych polskich organizacji z zagranicy, kwestia ta stała się także przedmiotem debaty w Senacie. Przeprowadziłam analizę literatury naukowej oraz źródeł podstawowych, takich jak stenogramy z obrad obu izb parlamentu oraz wypowiedzi przedstawicieli organizacji polskich i polonijnych, odbyłam także kwerendę w archiwum MSZ, by zapoznać się z pismami przesłanymi przez organizacje polskiej diaspory, w których sprzeciwiały się one używaniu pojęcia „polska diaspora”. Analiza wykazała, że chociaż termin "Polonia i Polacy za granicą" jest wciąż powszechnie używany, to "polska diaspora" staje się coraz bardziej popularnym pojęciem, szczególnie wśród młodszego pokolenia naukowców. Przeciwni używaniu określenia "diaspora" w odniesieniu do polskich społeczności za granicą pozostają przedstawiciele polskich organizacji za granicą i politycy reprezentujący prawe skrzydło sceny politycznej. W swojej argumentacji odwołują się do wąskiego rozumienia koncepcji diaspory jako rozproszonych grup religijnych (podczas gdy takie rozumienie terminu już dawno przestało obowiązywać) oraz tradycji posługiwania się terminem „Polonia”.

W swoich badaniach zajmowałam się nie tylko przypadkiem polskiej diaspory i polityki państwa polskiego adresowanej do skupisk polskich za granicą. Szczególnie ciekawym przykładem są państwa regionu Europy środkowej-wschodniej i obszaru postsowieckiego i prowadzona przez nie polityka wobec diaspory. One stały się dla mnie punktem odniesienia w pracy poświęconej ekonomicznej i politycznej sile diaspory oraz polityce państw pochodzenia (I.4). Analiza porównawcza państw regionu jest możliwa ze względu na liczne podobieństwa odnoszące się do sytuacji geo-politycznej oraz procesów tworzenia się diaspor na przestrzeni czasu (ma na myśli wspólne dla wielu państw historyczne okoliczności, zmiany granic państwowych w wyniku wojen i rozpadu państw oraz masowe migracje dobrowolne, jak i przymusowe). Analiza wykazała podobne instrumenty wykorzystywane w polityce adresowanej do diaspor w państwach regionu. Władze wielu państw socjalistycznych przez długi czas nie prowadziły żadnej systemowej polityki adresowanej do rodaków mieszkających w innych krajach. Zaczęły ją tworzyć dopiero po transformacji ustrojowej, jej celem były nie tylko wzmocnienie więzi diaspory z państwem pochodzenia, ale także wykorzystanie potencjału diaspory w celu realizacji własnych pragmatycznych interesów: ekonomicznych, demograficznych, jak i politycznych.

Omówione publikacje:

- I.1 Magdalena Lesińska (2018). Polska diaspora, Polonia, emigracja. Spory pojęciowe wokół skupisk polskich za granicą. *The Polish Migration Review* 1 (3), s. 9-23.
- I.2 Magdalena Lesińska (2018). Participation and Voting Behavior of Poles Abroad in Home Country Elections. The Case of Poles in the US and Canada in Comparative Perspective. *Przegląd Polonijny - Studia Migracyjne* nr 4, s. 97–117.

- I.3 Magdalena Lesińska (2016). Upolitycznienie emigracji i diaspory. Analiza dyskursu politycznego w Polsce w latach 1991–2015. *Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny*, nr 3, s. 11-30.
- I.4 Magdalena Lesińska (2016). Polityczna rola diaspory na przykładzie krajów Europy środkowo- wschodniej i obszaru poradzieckiego. *Politeja* nr 41, s. 5-14.
- I.5 Magdalena Lesińska (2014). Electoral participation of Poles residing abroad in national and European Parliament elections. The analysis of results and factors influencing the attendance. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, nr 44, s.121-135.
- I.6 Magdalena Lesińska (2014). Reproducing Socio-political Cleavages. The Case of Electoral Mobilisation of the Polish Diaspora, w: C. Benalbaz, H. Flavier, O. Gille-Belova, M. Jones (red.). *Les Migrations Intraeuropéennes à l'aube du XXI siècle*. Editions A. Pédone, Paris, s. 157-177.

4.2 Obszar badawczy II. Badania polityki migracyjnej państwa (Polski i innych państw europejskich) oraz Unii Europejskiej

W tym obszarze koncentruje się przeważająca część mojego dorobku naukowego. Przedmiotem prowadzonych przez mnie badań był proces tworzenia, wdrażania i ewolucji polityki migracyjnej (*policy making*) na przykładzie Polski, krajów regionu (Europy środkowo-wschodniej) oraz Unii Europejskiej. Interesowały mnie także uwarunkowania procesu tworzenia polityki migracyjnej i wpływ aktorów i czynników wewnątrz systemowych (partii politycznych, administracji czy grup interesów, ale także potrzeb rynku pracy czy demografii) oraz otoczenia międzynarodowego (UE, państw sąsiadujących oraz krajów- źródeł napływu cudzoziemców). Mój dorobek naukowy w tym obszarze odnosi się do wyników badań empirycznych wykonanych w trakcie udziału w licznych projektach naukowych poświęconych analizie polityki migracyjnej:

- IMINTEG – w poszukiwaniu związków między polityką migracyjną a integracyjną,
- UPSTREAM - Developing Effective Strategies for the Mainstreaming of Integration Governance,
- EASTmig: Migration between Eastern Partners (Belarus, Georgia, Ukraine, Moldova) and the Visegrad Countries,
- Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe: impact of visa abolition,
- Mediterranean and Eastern European Countries as new immigration destinations in the European Union (IDEA),
- Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i walki z bezrobociem w Polsce.

Uczestnicząc w międzynarodowym projekcie “IDEA Mediterranean and Eastern European Countries as new immigration destinations in the European Union” koordynowałam pracę kilkusobowej grupy badawczej, której zadaniem była analiza polskiej polityki

migracyjnej i ocena jej wpływu na procesy napływowe i osiedlenia imigrantów. W trakcie prac analitycznych w ramach polityki migracyjnej wyróżniono jej części składowe (politykę admisyjną, pobytową, dostępu do rynku pracy, integracyjną, repatriacyjną, naturalizacyjną i inne) i szczegółowo przeanalizowano obowiązujące rozwiązania prawne i polityczne oraz oceniono ich wpływ na procesy napływowe do Polski. Wyniki tych analiz zostały opublikowane jako rozdział w monografii poświęconej procesom imigracyjnym w Polsce (II.16). Była to pierwsza tak kompleksowa i pogłębiona analiza polskiej polityki migracyjnej w polskiej literaturze. W innym opublikowanym tekście, wraz z Renatą Stefańską i Moniką Szulecką, przypadek polityki migracyjnej Polski ujęłam w kontekście porównawczym innych państw regionu o podobnym profilu migracyjnym – Czech i Węgier (II.15). Kraje te zostały scharakteryzowane jako „nowe państwa imigracyjne”, będące w fazie przejścia z państwa emigracji netto do państwa emigracyjno-imigracyjnego, w którym procesy napływowe zaczynają mieć coraz większe znaczenie, nie tylko w sensie statystycznym, ale także dla rozwoju gospodarczego, funkcjonowania rynków pracy i stabilności struktury demograficznej.

Analizy porównawcze polityki migracyjnych rozwijanych w różnych państwach były dla mnie zawsze inspirującym obszarem badań. Badania w projekcie „Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe: impact of visa abolition” objęły państw docelowe (kraje Grupy Wyszehradzkiej) oraz wysyłające (Ukrainę, Mołdawię i Białoruś). Celem była pogłębiona analiza możliwych konsekwencji liberalizacji wizowej w strefie Schengen dla struktury i dynamiki migracji pomiędzy Unią Europejską i państwami Europy Wschodniej. W trakcie projektu zrealizowano m.in. dwuetapowe badanie eksperckie metodą Delphi, w których wzięło udział 120 respondentów (ekspertów, urzędników, przedstawicieli instytucji międzynarodowych i organizacji pozarządowych) w siedmiu państwach objętych projektem. Brałam aktywny udział w konstrukcji badania (tworzeniu ankiety), koordynacji kolejnych jego faz oraz pracach analitycznych, wspierając główną wykonawczynię projektu - Martę Jaroszewicz. Wyniki projektu zostały zaprezentowane w redagowanej przez nas wspólnie monografii (II.9). W niej także ukazał się rozdział poświęcony analizie Polski jako państwa docelowego dla napływów imigrantów z państw wschodnich oraz wyniki badania Delphi wykonanego w Polsce (II.8). Tematowi procesów napływowych z regionu państw Partnerstwa Wschodniego do UE, a w szczególności do krajów regionu (Grupy Wyszehradzkiej) i Polski oraz reakcji rządów i Unii na te procesy poświęciłam także kilka innych prac opublikowanych w kraju i zagranicą (II.5, II.10).

Przedmiotem mojego zainteresowania badawczego był także proces kształtowania polityki migracyjnej w Polsce i jego otoczenie instytucjonalne. Tworzenie polityki migracyjnej pozostaje w przypadku Polski procesem wysoce scentralizowanym, zdominowanym przez administrację centralną. Inni aktorzy, np. organizacje pozarządowe czy władze lokalne, mają niewielki wpływ na jej treść i praktyczną implementację, co wykazujemy w artykule przygotowanym razem z Renatą Stefańską (II.4). Jednocześnie jednak podkreślamy w nim znaczenie polityki unijnej i funduszy europejskich w procesie rozwoju polityki integracyjnej i zaangażowania się trzeciego sektora w realizację programów integracyjnych dla cudzoziemców.

W swoich pracach naukowych zawsze postulowałam szerokie ujęcie polityki migracyjnej, włączając w jej zakres przedmiotowy nie tylko działania państwa skierowane do imigrantów, ale także te adresowane do emigrantów (II.3). Temu wątkowi poświęciłam artykuł,

w którym analizuję politykę Polski wobec migracji powrotnych polskich obywateli (II.11). W tekście tym wprowadzam koncepcję reaktywnej i aktywnej polityki wobec powrotów, pierwsza ma na celu zminimalizowanie negatywnych skutków powrotów, a druga koncentruje się na stymulowaniu procesów powrotowych. Omawiam także główne czynniki i determinanty skuteczności polityki wobec powrotów, w tym rodzaje, zakres i skalę działań państwa skierowanych do migrantów powrotnych. Rozważania koncepcyjne ilustruję na przykładzie Polski jako kraju, który stanął w obliczu masowej emigracji po przystąpieniu do UE i migracji powrotnej w okresie światowego kryzysu gospodarczego. W innej pracy temat polityki Polski wobec emigrantów poakcesyjnych, temat ten został ujęty szerzej, włączony został aspekt regionalny (przypadek regionu opolskiego, najbardziej wyludniającego się z powodów migracji zagranicznych) oraz instytucjonalny (wskazano na rozbudowaną strukturę na poziomie administracji centralnej, która odpowiada za działania skierowane do emigrantów) (II.7). Uważam także, że analiza polityki migracyjnej powinna zawsze uwzględniać określony kontekst polityczny i międzynarodowy, a tym samym odnosić się do działań państwa prowadzonych w ramach innych polityk, w szczególności demograficznej, zagranicznej i rynku pracy (II.6).

Odnosząc się do wyników prowadzonych badań i analiz niejednokrotnie formułowałam także rekomendacje polityczne, które stanowiły integralną część publikowanych tekstów (II.10, II.12). Rekomendacje polityczne zawarte były także w dokumentach i raportach, których byłam współautorką, były one przygotowywane na zlecenie instytucji krajowych i międzynarodowych, takich jak Kancelaria Prezydenta RP (dokument strategiczny „Polityka migracyjna Polski wobec wyzwań demograficznych”), Ministry for Foreign Affairs of Finland i Council of the Baltic Sea States (raport „Soft Security and Migration in the Baltic Sea Region”), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (raport „Evaluation of the Implementation of the Prague Process Action Plan 2012-2016”).

Jedną z prac, jaką uważam za najbardziej wartościową w moim dorobku naukowym jest artykuł poświęcony refleksji nad ograniczoną obecnością tematu migracji międzynarodowych w politologii światowej i polskiej oraz przyczynami tego stanu rzeczy opublikowany w *Studiach Migracyjnych- Przeglądzie Polonijnym* (II.14). Stawiam w nim tezę, że istnieje niewykorzystany potencjał politologii w badaniach migracji. Wynika to moim zdaniem z faktu, że niewielu badaczy studiuje migracje, wykorzystując możliwości analizy politologicznej, a zakres tematyczny opublikowanych prac jest bardzo wąski, niewielkie jest również spektrum wykorzystywanych metod. Widoczne są także braki w systematycznej teoretycznej analizie międzynarodowych migracji na gruncie politologii. Jest to w mojej opinii skutek długiej dominacji w studiach migracyjnych przedstawicieli takich dyscyplin jak ekonomia, socjologia czy historia i to ich reprezentanci wyjaśniali procesy migracyjne za pomocą teorii klasycznych dla tych dyscyplin. W niewielkim stopniu procesy migracyjne były wyjaśniane przez pryzmat polityki państwa i jego instytucji. W artykule opisuję związki pomiędzy politologią a studiami migracyjnymi: w jaki sposób rozwijało się zainteresowanie migracjami na gruncie politologii oraz jak analiza politologiczna była wykorzystywana w badaniach migracyjnych. Podsumowuję także stan badań migracyjnych na gruncie nauk politycznych, ze wskazaniem najważniejszych obszarów tematycznych, kierunków, a także słabości i ich przyczyn. Podejmuję także próbę wskazania potencjału analizy politologicznej w badaniach migracyjnych, w tym proponuję kilka obszarów tematycznych, które ze względu na charakter

polskiej rzeczywistości migracyjnej posiadają potencjał analityczny, postuluję również rozwój świadomej interdyscyplinarności w badaniach nad migracjami.

Postulat rozwoju wspólnego obszaru dla politologii i studiów migracyjnych staram się realizować w praktyce poprzez propagowanie badań migracyjnych wśród polskich politologów. Na dorocznych konferencjach współorganizowanych przez Komitet Badań nad Migracjami PAN, w którym przez ostatnie dwie kadencje pełniłam funkcję Sekretarza, organizuję sesje tematyczne dotyczące badań migracyjnych na gruncie politologii (zob. Załącznik nr 4, punkt 5). Wiodącym tematem jednej z konferencji (w 2017 roku w Lublinie) była polityka migracyjna, przedstawione na niej referaty zostały opublikowane w recenzowanej monografii (II.1). W 2015 roku wraz z Tomaszem Stępniewskim ogłosiliśmy nabór i podjęliśmy się roli redaktorów specjalnego numeru czasopisma *Politeja* wydawanego przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, który poświęcony został problematyce wschodniej granicy Unii Europejskiej z perspektywy polityki, migracji i bezpieczeństwa (II.2). Po wstępnej selekcji i procesie recenzyjnym w numerze tym opublikowanych zostało 18 artykułów.

Omówione publikacje:

- II.1 Henryk Chałupczak, Magdalena Lesińska, Ewa Pogorzała, Tomasz Browarek (red.) (2018). *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*. Lublin: Wydawnictwa UMSC.
- II.2 Magdalena Lesińska, Tomasz Stępniewski (red.) (2016). Specjalny numer czasopisma *Politeja Wschodnia granica Unii Europejskiej: polityka, migracje, bezpieczeństwo* nr 41.
- II.3 Magdalena Lesińska (2016). Polityka migracyjna, w: A. Górny, P. Kaczmarczyk, M. Lesińska (red.). *Transformacje. Przewodnik po zmianach społeczno-ekonomicznych w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, ss. 293-300.
- II.4 Magdalena Lesińska, Renata Stefańska (2015). Wpływ organizacji pozarządowych na politykę migracyjną Polski i jego uwarunkowania. *Trzeci Sektor*, numer 35 (2), s. 40-53.
- II.5 Magdalena Lesińska (2014). Państwa Partnerstwa Wschodniego w polityce migracyjnej Polski i UE – dylematy i uwarunkowania. *Roczniki Nauk Społecznych - Annals of Social Sciences*, nr 4, s. 49-64
- II.6 Magdalena Lesińska (2014). Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej w kontekście polityki zagranicznej i sytuacji demograficznej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, nr 1 (12), s. 29-44.
- II.7 Henryk Chałupczak, Grażyna Firlit-Fesnak, Magdalena Lesińska, Brygida Solga (2014). Polityka migracyjna Polski wobec najnowszej emigracji Polaków po 2004 roku, w: M. Lesińska, K. Slany, B. Solga, M. Okólski (red.) *Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 307-330.
- II.8 Zuzanna Brunarska, Magdalena Lesińska (2014). Migration between the EU, V4 and Eastern Europe: the present situation and possible future. The perspective of Poland, w:

- M. Lesińska, M. Jaroszewicz (red.) *Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe impact of visa abolition*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, s. 88-109.
- II.9 Marta Jaroszewicz, Magdalena Lesińska (red.) (2014). *Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe impact of visa abolition*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.
- II.10 Dusan Drbohlav, Magdalena Lesińska (2014). The migration nexus of Visegrad and Eastern partner countries: concluding remarks and political guidelines, w: Á. Eröss, D. Karácsonyi (red.), *Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Partners*. Budapest: HAS RCAES Geographical Institute, s.224-233.
- II.11 Magdalena Lesińska (2013). The dilemmas of state policy towards the phenomenon of return migration. The case of Poland after the EU accession. *Central and Eastern European Migration Review*, nr 2, s. 77-90.
- II.12 Magdalena Lesińska (2012). Migration policy matters: A comparative analysis of policy recommendations, w: M. Okólski (red.), *Europe: The Continent of Immigrants: Trends, Structures and Policy Implications*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 239-258.
- II.14 Magdalena Lesińska (2012). Migracje we współczesnej analizie politologicznej - niewykorzystany potencjał. *Studia Migracyjne- Przegląd Polonijny* nr 2, s. 207-243.
- II.15 Magdalena Lesińska, Renata Stefańska, Monika Szulecka (2011). Development of migration policies of the Czech Republic, Hungary and Poland – on the way to maturity, w: D. Drbohlav, I. Grabowska-Lusińska, Á. Hárs (red.), *Immigration puzzles: A comparative analysis of the Czech Republic, Hungary and Poland before and after joining the European Union*. LapLambert Academic Publishing, s. 77-114.
- II.16 Maciej Duszczyk, Magdalena Lesińska, Renata Stefańska, Maciej Szczepański, Monika Szulecka (2010). Polityka migracyjna w Polsce oraz jej wpływ na napływ i osiedlanie się imigrantów, w: A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.). *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 69-120.

4.3 Obszar badawczy III. Teoretyczna i empiryczna refleksja nad procesem upolitycznienia procesów ludnościowych

Zainteresowanie koncepcją upolitycznienia w ujęciu teoretycznym oraz praktycznym przebiegiem tego procesu pojawiło się w trakcie analizy dyskursu politycznego nad emigracją i diasporą (I.4), a przyjęło bardziej dojrzałą formę podczas realizacji projektu „MigAgeing: Niezakończone przejście migracyjne a starzenie się ludności w Polsce. Asynchroniczność przemian ludnościowych a zmiana formalnych i nieformalnych instytucji opiekuńczych”. W trakcie jego trwania w ramach podzespołu tworzonego razem z Maciejem Duszczykiem i Kamilem Matuszczykiem podjęliśmy się analizy procesu starzenia się społeczeństwa w Polsce

w wymiarze teoretycznym i praktycznym w ujęciu politologicznym. Było to nowe pole badawcze, które okazało się bogate w wątki koncepcyjne i empiryczne.

Zdecydowaliśmy o wykorzystaniu koncepcji upolitycznienia (polityzacji) jako podstawy do stworzenia modelu analitycznego. Pytania badawcze, jakie postawiliśmy dotyczyły inicjacji (momentu początkowego) i dalszego przebiegu procesu upolitycznienia kwestii starzenia się społeczeństwa w Polsce, podmiotów biorących w nim udział oraz optymalnych warunków wpływających na jego przebieg. Przedmiotem naszego zainteresowania była także reakcja państwa na proces starzejącego się społeczeństwa w postaci konkretnych narzędzi prawnych i politycznych, które decydenci polityczni mają do dyspozycji i mogą wykorzystać w celu łagodzenia niekorzystnych skutków zachodzących procesów demograficznych (III.2). Prowadzone analizy skupiły się w szczególności na polityce państwa polskiego oraz dyskursie politycznym i medialnym wokół problemu starzejącego się społeczeństwa. Pytania te stały się podstawą pogłębionych badań, a ich wyniki zostały opublikowane w monografii (III.1).

W ramach prac wspomnianej grupy byłam odpowiedzialna za opracowanie modelu analitycznego procesu upolitycznienia. Pierwsza wersja tego modelu została opublikowana na wczesnym etapie trwania projektu (III.4), w okresie późniejszym, w bardziej dojrzałej formie, została przedstawiona w rozdziale otwierającym wspomnianą wyżej monografię. W rozdziale tym, którego jestem głównym autorem, zaproponowałam autorski model analityczny procesu upolitycznienia, który został wykorzystany do opisu i oceny procesu upolitycznienia problemu starzenia się społeczeństwa w Polsce po 1989 roku. Przyjęłam, że upolitycznienie oznacza proces, podczas którego dany problem (kwestia, temat, zagadnienie społeczne) nabiera charakteru politycznego, czyli staje się przedmiotem politycznej i publicznej debaty (dyskursu), różnicy zdań (polaryzacji stanowisk) podmiotów politycznych, cieszy się regularnym i aktywnym zainteresowaniem decydentów politycznych, mediów i opinii publicznej. Dany problem staje się politycznym, kiedy uznany jest za wymagający reakcji państwa, stając się tym samym przedmiotem określonych regulacji prawnych oraz decyzji i działań politycznych. Wyodrębniłam trzy poziomy upolitycznienia (wysoki, średni i podstawowy), które scharakteryzowałam za pomocą trzech konkretnych wskaźników: stopnia polaryzacji (rywalizacji partii politycznych), stopnia zainteresowania podmiotów niepolitycznych (mediów, opinii publicznej, organizacji pozarządowych i eksperckich) oraz zakresu zaangażowania administracji (rządowej i samorządowej). Opracowany przeze mnie model ma charakter uniwersalny w tym sensie, że może być użyty do analizy procesu upolitycznienia określonego problemu (kwestii, tematu), który staje się przedmiotem zainteresowania decydentów politycznych.

Celem monografii stała się analiza procesu upolitycznienia problemu starzenia się społeczeństwa z wielu perspektyw: dyskursu politycznego, medialnego oraz z punktu widzenia decydentów politycznych. Dokonano w niej analizy dyskursu politycznego wokół problemu starzenia się społeczeństwa od 1991 roku (pierwszych wolnych wyborów parlamentarnych). Wykorzystany w analizie dyskursu materiał źródłowy był bardzo bogaty. Skatalogowano i poddano analizie programy partii politycznych, przemówienia programowe kandydatów na premierów, treść debat parlamentarnych oraz rządowe strategie i inne dokumenty, które stały się podstawą prac rządowych i parlamentarnych nad najważniejszymi ustawami dotyczącymi sytuacji demograficznej. Analiza objęła także dyskurs medialny dotyczący obecności w prasie tematów związanych z procesem starzenia się społeczeństwa, na podstawie treści sześciu

wybranych periodyków: trzech gazet codziennych („Gazeta Wyborcza”, „Nasz Dziennik” i „Fakt”) oraz trzech tygodników („Polityka”, „Gość Niedzielny” i „Newsweek”). Przeprowadzono także piętnaście indywidualnych wywiadów pogłębionych z politykami i ekspertami, w tym z osobami pełniącymi funkcje ministrów, sekretarzy stanu resortu pracy i polityki społecznej i kancelarii prezydenta, dyrektorów departamentów oraz parlamentarzystami.

Prowadzone badania objęły także poziom regionalny, gdyż w wielu województwach w Polsce obserwuje się procesy depopulacyjne i starzenia się społeczeństwa, w efekcie samorządy coraz częściej podejmują inicjatywy z zakresu regionalnej polityki demograficznej. Badania prowadzone razem z Kamilem Matuszczykiem skoncentrowały się na trzech województwach: łódzkim, opolskim i zachodniopomorskim. Materiał źródłowy, na który składają się 26 wywiady z przedstawicielami instytucji samorządowych, organizacji pozarządowych i lokalnych ośrodków badawczych, analiza literatury oraz innych dostępnych źródeł (dokumentów prawnych, raportów, danych statystycznych i prognoz demograficznych), stał się podstawą trzech prac. W jednym z rozdziałów omówionej powyżej monografii (III.1) analizujemy uwarunkowania i czynniki wpływające na inicjowanie procesu tworzenia regionalnych strategii rozwoju demograficznego i ich realizację oraz wpływ relacji między poziomem centralnym (rządowym) i regionalnym na proces upolitycznienia starzenia się społeczeństwa. Wyniki badań jakościowych pozwoliły dostrzec wspólne elementy charakterystyczne dla procesu upolitycznienia problemu starzejącego się społeczeństwa występujące na obu poziomach: krajowym i regionalnym. Jednym z nich jest podobieństwo w postrzeganiu zmian demograficznych, które na obu poziomach są traktowane jako rosnący problem będący barierą rozwojową. Pomimo skali problemów, jakie wiążą się ze zmianami populacyjnymi, wśród decydentów (tak na poziomie centralnym, jak i regionalnym) dominuje jednak krótkowzroczność i ograniczona gotowość do podejmowania długofalowych działań, wykraczających poza okres kadencji i trudności w wypracowaniu konsensusu z partnerami społecznymi.

Kolejny tekst poświęcony wymiarowi regionalnemu dotyczy polityki demograficznej na poziomie regionalnym w wymiarze teoretycznym (rozważania na temat definicji i rozumienia tego pojęcia) oraz praktycznym (jej realizacji na przykładzie trzech analizowanych województw) (III.3). Przedstawiliśmy w nim modelowe działania, jakie mogą zostać wdrożone przez władze lokalne i regionalne jako reakcja na wyzwania demograficzne oraz rozwiązania przyjęte w rzeczywistości w regionach w odpowiedzi na zachodzące procesy i oczekiwane ich skutki w przyszłości. Wykazaliśmy, że brak jest kompleksowego podejścia uwzględniającego podjęcie wielokierunkowych działań na rzecz przeciwdziałania procesom depopulacji i starzenia się społeczeństwa. Co więcej, wiele z proponowanych działań pozostaje na etapie zapisów w programach strategicznych, nie jest implementowana w praktyce, także z powodów braku wystarczających środków finansowych. Regionalna polityka demograficzna jest także dużo aktywniej realizowana przez władze miejskie (w stolicach województw), tam podejmowanych jest najwięcej działań, zmierzających do rozwiązywania problemów demograficznych. W świetle tego wniosku zasadnym wydało się nam wyróżnienie lokalnej (miejskiej) polityki demograficznej.

Trzeci tekst, poświęcony relacjom polityki demograficznej i migracyjnej na poziomie regionalnym, został w lutym 2019 złożony do czasopisma „Studia Lokalne i Regionalne” (III.5).

Omówione publikacje:

- III.1 Maciej Duszczyk, Magdalena Lesińska, Kamil Matuszczyk (2019). *Upolitycznienie problemu starzenia się społeczeństwa w Polsce: teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 194.
- III.2 Maciej Duszczyk, Magdalena Lesińska, Kamil Matuszczyk (2018). Upolitycznienie starzenia się społeczeństwa – perspektywa polityki (policy) i polityków (politics), w: M. Okólski (red.), *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 201-223.
- III.3 Magdalena Lesińska, Kamil Matuszczyk (2018). Regionalna polityka demograficzna na przykładzie trzech województw, w: M. Okólski (red.), *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 228-254.
- III.4 Maciej Duszczyk, Magdalena Lesińska (2016). Upolitycznienie procesów demograficznych – próba podejścia teoretycznego. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, nr 34 (3), s. 13-26.
- III.5 Magdalena Lesińska, Kamil Matuszczyk (2019). Polityka migracyjna w kontekście zmian demograficznych na poziomie regionalnym. Przykład trzech polskich województw. *Studia Lokalne i Regionalne* (złożone do druku).

4.4 Obszar badawczy IV. Konceptualizacja i analiza procesu inkluzji politycznej i polityki integracji imigrantów w państwie i społeczeństwie przyjmującym

Rozprawa doktorska w wersji uaktualnionej i poszerzonej została opublikowana w postaci monografii (IV.6). Wprowadzam w niej do polskiej literatury naukowej pojęcie inkluzji w kontekście włączenia cudzoziemców (nie-obywateli) w obręb wspólnoty politycznej (państwowo-narodowej). Pojęcie to (używane m.in. przez teoretyka polityki Roberta Dahla w kontekście inkluzywności systemu politycznego) rzadko jest stosowane przez polskich politologów, najczęściej w pracach dotyczących filozofii i teorii polityki. Definiuję inkluzję polityczną jako proces „którego efektem powinna być autentyczna możliwość uczestnictwa we wspólnocie, w znaczeniu bycia jej aktywnym członkiem, współdecydującym, współodpowiedzialnym, współprzynależnym (...) Inkluzja oznacza upodmiotowienie jednostek z rządzonych na współrządzających, czyli uzyskanie realnych możliwości wpływu na procesy decyzyjne w obrębie danej wspólnoty politycznej poprzez bezpośrednią lub pośrednią

partycypację w sferze politycznej i publicznej” (IV.8, s.158). Innowacyjnym elementem proponowanego przez mnie podejścia jest dynamiczne ujęcie inkluzji w postaci kilkuetapowego procesu oraz jego analiza w kontekście polityki migracyjnej i integracyjnej prowadzonej przez państwa przyjmujące, które poprzez swoje działania prawno-polityczne mogą go wspierać lub hamować.

Wyróżniam dwa główne instrumenty polityki mającej na celu włączenie cudzoziemców w obręb wspólnoty politycznej: nadanie praw wyborczych stałym rezydentom (inkluzja przez prawa wyborcze) oraz politykę naturalizacyjną (inkluzja przez obywatelstwo). Modele te analizuję nie tylko we wspomnianej monografii (IV.6), ale także w innych publikacjach (IV.8, IV.9). W swoich pracach odnoszących się do procesu inkluzji skupiam się nie tylko na rozważaniach teoretycznych i koncepcyjnych, ale ilustruję je również przykładami konkretnych państw europejskich - Niemiec, Francji oraz Wielkiej Brytanii (IV.5, IV.6, IV.10). Pokazuję różnorodne podejścia do inkluzji imigrantów i kształtowanie się polityk państw, wskazując na ich różnice wynikające nie tylko z systemów prawno-politycznych, ale także rozumienia wspólnoty politycznej oraz historii procesów napływowych.

Zwracam jednocześnie uwagę, że poziom państwowy nie jest jedynym, który należy wziąć pod uwagę analizując proces inkluzji politycznej imigrantów. Współcześnie, w dobie integracji prawno-politycznej mającej miejsce w obrębie Unii Europejskiej także poziom ponadnarodowy ma coraz większe znaczenie w kreowaniu polityk mających na celu włączenie nie-obywateli w system polityczny (IV.7, IV.3). W opublikowanych pracach odnoszę się krytycznie do takich pojęć jak obywatelstwo europejskie czy obywatelstwo „post-narodowe”, które stały się inspirującym wyzwaniem do postawienia i zrewidowania podstawowych pytań i twierdzeń dotyczących m.in. tego, kto i na jakich zasadach jest uprawniony do bycia obywatelem, jakie prawa i obowiązki łączą się z tym statusem, a tym samym kto jest/może się stać członkiem wspólnoty politycznej. Zwracam uwagę na to, że wspomniane wyżej terminy nie zastąpią tradycyjnej formuły obywatelstwa związanej ściśle z państwem narodowym, choć znacząco poszerzają i pogłębiają wymiar partycypacyjny i tożsamościowy tego pojęcia.

Proces inkluzji politycznej w praktycznym wymiarze ściśle uzależniony jest od polityki państwa przyjmującego i łączy się ściśle z procesem integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Proces współzależnego kształtowania się polityk migracyjnych i integracyjnych w poszczególnych państwach członkowskich i UE także stał się tematem moich badań (IV.3). Zależności te widoczne są w szczególności w treści i przebiegu dyskursu politycznego wokół imigrantów pochodzących z państw trzecich i adresowanej do nich polityki, temat ten poruszam w artykule przyjętym do prestiżowego czasopisma *Journal of Sociology* (IV.4). Silne napięcia związane z trwającym ogólnoswiatowym kryzysem gospodarczym oraz tzw. kryzysem polityki wielokulturowości spowodowały odejście władz i społeczeństw przyjmujących od traktowania integracji jako „uprawnienia” do postrzegania jej w kategorii „obowiązku” i zaowocowały zaostreniem przez państwa członkowskie wymagań związanych wjazdem i pobytem cudzoziemców, czemu towarzyszył anty-imigracyjny dyskurs medialny i polityczny.

Kolejnym wątkiem obecnym w moim dorobku są badania polityki integracyjnej. Skupiłam się w ich trakcie na analizie procesu jej rozwoju oraz treści przyjętych rozwiązań prawno-politycznych w różnych państwach. W szczególności ciekawymi przypadkami były dla mnie Polska i Niemcy, którym poświęciłam kilka prac (IV.2, IV.5, IV.10). W publikacjach dotyczących polityki integracyjnej w Polsce stawiam tezę, że odgórny proces kształtowania

polityki integracyjnej oraz obawa decydentów politycznych, że aktywne działania integracyjne ze strony państwa zachęcą cudzoziemców do osiedlenia się w Polsce stanowią (i stanowią nadal) najważniejsze czynniki ograniczające jej rozwój.

Kluczowe znaczenie dla przebiegu i efektów integracji mają rozwiązania prawne i polityczne w państwie osiedlenia, ale także polityka państwa wysyłającego. Takie założenie przyjęto w międzynarodowym badaniu koordynowanym przez European University Institute (EUI) we Florencji, które objęło między innymi proces integracji imigrantów z Ukrainy i Rosji w Polsce oraz wpływ polityki Polski jako kraju osiedlenia oraz Rosji i Ukrainy jako państw pochodzenia na przebieg integracji. Zostałam zaproszona do przygotowania rozdziału poświęconemu Polsce i wynikom badania przypadku Ukraińców i Rosjan zamieszkałych w Polsce, opublikowanemu w monografii wydanej przez wydawnictwo Springer (IV.1).

Omówione publikacje:

- IV.1 Magdalena Lesińska (2017). Russian and Ukrainian immigrants in Poland: whither integration?, w: P. Fargues, A. Weinar, A. Di Bartolomeo, S. Kalantaryan, J. Salamonska (red.), *Migrant integration between Homeland and Host society. Vol 2. How countries of origin impact migrant integration outcomes: an analysis*. Wydawnictwo: Springer, s. 151-168.
- IV.2 Aleksandra Grzymała-Kazłowska, Magdalena Lesińska (2017). The Challenges of Immigrant Incorporation in the Context of Multiple Transition Processes: The Case of Poland, w: A. M. Messina, A. Fisher Williamson (red.) *The Politics of New Immigrant Destinations: Transatlantic Perspectives*. Temple University Press, s. 175-188.
- IV.3 Paweł Kaczmarczyk, Magdalena Lesińska, Marek Okólski (2015). *Shifting Migration Flows and Integration Policies in Europe: An Overview*, w: J. Pietsch, M. Clark (red.), *Migration and Integration in Europe, Southeast Asia and Australia. A Comparative Perspective*. Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 25-44.
- IV.4 Magdalena Lesińska (2014). The European backlash against immigration and multiculturalism. *Journal of Sociology* nr 50 (1), s. 37-50.
- IV.5 Magdalena Lesińska (2014). Niemcy jako kraj imigracji – polityka państwa wobec napływu cudzoziemców i ich integracji, w: M. Trojanowska-Strzęboszewska (red.), *System Schengen a imigracja z perspektywy Polski i Niemiec*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 95-114.
- IV.6 Magdalena Lesińska (2013). *Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, ss. 212.
- IV.7 Magdalena Lesińska (2009). Postnarodowe obywatelstwo w jednoczącej się Europie, w: A. Lisowska, A. W. Jabłoński (red.), *Wizje dobrego państwa. Państwo w procesach przemian. Teoria i praktyka*. Tom III. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- IV.8 Magdalena Lesińska (2008). Prawa polityczne i wyborcze oraz ich rola w procesie inkluzji politycznej imigrantów, w: A. Grzymała Kazłowska, S. Łodziński (red.), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 156-174.

- IV.9 Magdalena Lesińska (2007). Imigranci jako grupa wykluczona w perspektywie polityki państwa przyjmującego, w: P. Matusz-Protasiewicz, E. Stadtmüller (red.), *Europa - ziemia obiecana. Doświadczenia krajów europejskich w integracji imigrantów*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 1-27.
- IV.10 Magdalena Lesińska (2007). Polityka Niemiec wobec imigrantów - od systemu Gastarbeiter do kraju imigracji, w: P. Matusz-Protasiewicz, E. Stadtmüller (red.), *Europa - ziemia obiecana. Doświadczenia krajów europejskich w integracji imigrantów*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 28-56.

